

о административној подели области, присаједињењу федералној Србији, те ревизији аграрне реформе и амнестији као првим мерама нових власти. Следе Закључак (543–551), који је у ствари резиме садржаја књиге, Прилози (стр. 575–603) (који садрже поједина документа коришћена у раду), карте, фотографије и факсимили докумената (604–615). Књига се завршава Поговором (619–625), који представља скраћену верзију Антонијевићевог експозеа на одбрани докторске дисертације. Због свог садржаја, он је могао лако да буде стопљен са предговором.

Књига Ненада Антонијевића *Косово и Метохија 1941–1945. година* сведочи о огромном труду аутора при бављењу једном важном и мучном темом. Количина и квалитет сакупљених и овде представљених чињеница заслужују свако поштовање. Због њих ће ова књига бити незаобилазна за све који се баве новијом историјом Косова и Метохије и Другим светским ратом на просторима Југославије. Уз све своје врлине књига садржи и одређене недостатке. Поред већ споменутих недовољне систематичности у излагању материје (која као да је понекад надвладала аутора), треба посебно споменути и одређену алкавост у цитирању. Тако се бројне библиографске јединице наводе без бројева страна које се цитирају, док су документи из издашно коришћеног фонда несређене грађе Бранислава Божовића, баш зато што је грађа несређена, морали да буду поближе одређени да би се олакшао рад каснијим истраживачима. Не би било неочекивано да ова књига због свог значаја и добрих страна доживи и друго издање. Треба се само надати да ће у њему наведене слабости бити отклоњене. То би само истакло њене добре стране а читаоцима олакшало њено коришћење.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Славојка Бештић-Бронза. *Уједињење Њемачке и југословенско јавно мнијење*.
Бања Лука: Филозофски факултет, 2017, 280.

Славојка Бештић-Бронза (Сански Мост, 1971), доцент на Филозофском факултету у Бањој Луци, докторску дисертацију под насловом *Уједињење Њемачке и југословенско јавно мнијење* одбранила је априла 2015. године. Рад је писан под менторством академика проф. др Николе Б. Поповића а објављена књига представља прерађену верзију дисертације.

Књига садржи предговор, три поглавља, закључак, попис извора и литературе, регистар личних имена и биљешку о ауторки. Писана је

на основу њемачке периодике (*Дер Шпигел, Ди Велт, Ди Цајт*) из периода 1974–1991, као и југословенских листова (*Политика, Вјесник, Дело, Ослобођење, НИН, Данас, Старт, Међународна политика*) 1989–1990. године. Осим тога, коришћени су објављени извори и мемоарска дјела на њемачком и српском језику и релевантна историографска литература. Истраживање је замишљено као покушај да се кроз читање штампе (*Presseforschung*) расвијетли однос два јавна мњења, југословенског и западноњемачког, према најкрупнијим политичким питањима након завршетка Другог свјетског рата са врхунцем у процесу уједињења Њемачке. Основни текст је праћен напоменама које садрже врло опширне наводе из коришћене штампе.

„Уводни дио; Питање њемачког уједињења и југословенско-њемачки односи прије 1989. године“ (17–88) доноси преглед међуњемачких и југословенско-њемачких односа од завршетка Другог свјетског рата до смрти Јосипа Броза Тита и непосредно након ње. Њемачко уједињење је педесетих и шездесетих година било незаобилазна тема западноњемачке политике док су се источноњемачки политичари, под контролом Совјетског Савеза, томе опирали. Халштајнова доктрина и Улбрихтова доктрина, као њен пандан, представљале су дипломатска средства међусобне борбе двије њемачке државе на међународном плану. У овом поглављу се говори о „источној политици“ Вилија Бранта и о покушајима приближавања СР Њемачке и ДР Њемачке у том контексту. Став југословенске државе према питању њемачког уједињења је зависио од односа са Совјетским Савезом. Што су ти односи били бољи, то је став Југославије према уједињењу Нијемаца био негативнији. То је на крају довело до прекида дипломатских односа између СР Њемачке и Југославије 1957, само шест година по њиховом успостављању. Повод је био то што је Југославија признала ДР Њемачку. До поновног успостављања дипломатских веза је дошло 1968.

Ауторка тврди да се перцепција југословенских прилика у западноњемачком друштву знатно промијенила крајем шездесетих година. Штампа је извјештавала о појави национализма и подјела у Југославији, о томе како је њена судбина несигурна након смрти предсједника Тита а изношене су и тезе по којима је армија једина гаранција опстанка земље. Седамдесетих година у југословенском друштву је још увијек одржаван страх од Запада. Обрачун са предводницима „Хрватског прољећа“ и са српским „либералима“ западноњемачки медији су доживљавали као учвршћивање конзервативизма у Југославији. Ипак, конкретни економски интереси су условили приближавање политичког руководства СР Њемачке и Југославије. Репутација западноњемачког канцелара Вилија Бранта у југословенским медијима је била изузетно добра. Југославија је имала велике приходе од гастарбајтера, као и од западноњемачких туриста који су у стотинама хиљада долазили на Јадран.

Прва званична Титова посјета СР Њемачкој догодила се 1974. године, у вријеме одржавања свјетског фудбалског првенства у тој земљи. По-

сјета је погодовала поправљању угледа Југославије у западноњемачкој јавности. Западноњемачки канцелар Хелмут Шмит је високо цијенио Титову личност сматрајући да је имао шири поглед на свијет од Де Гола, Помпиду или од свих америчких предједника које је упознао. Ипак, односи двије земље у другој половини седамдесетих, а самим тим и међусобна перцепција, нису били на тако високом нивоу. Ауторка тврди да су информације које су изношене у Бону када је у питању Титово погоршано здравље 1980. биле много подробније него оне које је сама југословенска јавност добијала о тој теми. То је теза која се на неколико мјеста износи у књизи; западноњемачко јавно мњење је, захваљујући већој демократичности, имало знатно веће могућности за критичко промишљање од југословенског, које је било оптерећено партијско-идеолошким монолитизмом. Титова смрт и сахрана су са изузетном пажњом праћени у западноњемачкој јавности. Брозова спољна политика је оцењивана као генијална а предмет дискусија је била и судбина Југославије. Непосредно након сахране југословенског предједника дошло је до сусрета западноњемачког канцелара Хелмута Шмита и водећег источноњемачког политичара Ерика Хонекера у Београду. Осамдесетих година слика Југославије у јавном мњењу СР Њемачке је била прилично лоша. Писало се о међунационалним супротностима уз очекивање пропасти земље.

„Први дио; Пут према уједињењу Њемачке 1989. године и југословенско јавно мњење“ (89–204) започиње општим прегледом друштвено-политичких кретања у Европи 1989. године. За западноњемачко-југословенске односе од значаја је био „случај Валдхајм“. У поглављу је описана афера уз навођење реаговања западноњемачке и југословенске штампе. Западноњемачка штампа је пратила политичке промјене у Србији а приликом описивања политике Слободана Милошевића коришћени су појмови „великосрпски“ и „Велика Србија“. Истиче се да је Славен Летица, коментатор загребачког *Старта*, правилно оцијенио стање југословенског јавног мњења које се све више сврставало према националном кључу. Година 1989. је била кључна јер је тада дошло до преокрета у перцепцији западноњемачког, али и мњења других западноевропских земаља и САД-а када је у питању Југославија. Било је ријечи о „племенским сукобима на прагу 21. вијека“. Западноњемачко јавно мњење је било оптерећено разним предубјеђењима која су подстицали новинари путем својих „брзинских новинарских историјских курсева“. Читаоци су могли да стекну утисак како је Јосип Броз Тито био инструмент српске (србијанске) централистичке политике и хегемонизма. У случају Војводине, наглашавало се како је она до 1918. била насељена углавном Нијемцима и Мађарима. Врло ријетко су новинари настојали да објективно прикажу југословенску кризу. Индикативно је да је за судбину Срба у Другом свјетском рату ријетко употребљаван појам „геноцид“.

У многим европским земљама перцепцију могућег уједињења Њемачке је условљавало наслеђе Другог свјетског рата. Београдски *НИН* је у том смислу користио појам „Четврти Рајх“. Препознавање неонацизма је била још једна карактеристика праћења дешавања на њемачком простору у Југославији (успјех западноњемачких републиканаца). Јавност у Југославији се поларизовала; српско мњење је страховало од њемачког уједињења а словеначко и хрватско је тај процес оцјењивало позитивно. Након пада Берлинског зида, новембра 1989, сви југословенски аналитичари су признали изненађење. Много њих је тврдило како неће доћи до корјених промјена. Карактеристичне су биле оцјене Михаила Марковића који је сматрао да су приче о побједи Запада по паду Берлинског зида „бесмислице“.

Врло ријетки југословенски аналитичари су доживљавали њемачко уједињење као дио процеса европског уједињења, истовремено не пре-наглашавајући улогу и моћ уједињене Њемачке. Мирослав Лазански је, разматрајући војне потенцијале уједињене Њемачке, закључивао како велике силе сигурно неће дозволити стварање једне велике војне силе у срцу Европе. У западноњемачким медијима позитивно је оцјењивана личност и политички ставови Јанеза Дрновшека, најмлађег предсједника Предсједништва СФР Југославије. Ауторка другу половину 1989. године види као преломни период у перцепцији југословенске кризе на Западу. Од тада су симпатије западноњемачког јавног мњења биле на страни хрватских и словеначких политичких иницијатива, док је политика Слободана Милошевића доживљавана као покушај очувања једнопартијског система.

„Други дио; Завршетак процеса њемачког уједињења и Југославија 1990. године“ доноси преглед догађаја и њихове перцепције унутар југословенских и западноњемачких медија након пада Берлинског зида. Ауторка закључује да је јавност у Србији схватила значај западноњемачких политичких актера нешто касније у односу на хрватску и словеначку јавност. У том смислу у београдској штампи више мјеста су добијали текстови о Хелмуту Колу или Хансу-Дитриху Геншеру. Кроз неколико примјера се истиче да је западноњемачко јавно мњење било све више наклоњено хрватском и словеначком становишту у вези са југословенском кризом.

Почетком 1990. године југословенска штампа је још увијек изражавала сумње у скоро остварење њемачког уједињења. И даље су се показивале разлике у односу на ту могућност између Београда и Загреба. Београдска *Политика* је заговарала опстанак социјалистичке ДР Њемачке. Карактеристично је то што је загребачки *Данас* јуна 1990. писао о злочинима који су почињени над фолксдојчерима у Југославији крајем Другог свјетског рата уз наглашавање њиховог учешћа у антифашистичкој борби. Иако је Фрањо Туђман након побједи ХДЗ-а у Хрватској наглашавао хрватско-њемачке везе, западноњемачка штампа је доносила прилоге о његовим везама са усташким елементима у иностранству.

Полититички плурализам који се прво јавио у Словенији оцијењен је у западноњемачким медијима у складу са већ формираним предубјеђењима у односу према политици Слободана Милошевића. Писало се о тежњи Словенаца за ослобођењем од „српског диктаторског унитаризма“ (*Дер Шпигел*). Новинари истог листа су у почетку оцјењивали политику Фрање Туђмана и ХДЗ-а као профашистичку и великохрватску, да би након побједе ове странке на изборима почели да износе дијаметрално супротне ставове. У корак са овом промјеном, дошло је и до коначног напуштања идеје о опстанку југословенске државе. Од тада је распад Југославије постао основна идеја у западноњемачком јавном мњењу.

Закључујући књигу, ауторка је истакла да готово нико од југословенских новинара и аналитичара није био у стању да правилно оцијени политичке промјене које су се десиле падом Берлинског зида. По њеном мишљењу, недостатак демократичности и транспарентности у југословенском друштву је онемогућио правилно сагледавање крупних геополитичких промјена у Европи које су биле од кључног значаја за судбину Југославије.

Књига Славојке Бештић-Бронзе дотиче осјетљиву и до сада у српској историографији мало обрађивану тему распада Југославије. Представља и извјестан допринос разматрању улоге њемачког фактора у том процесу. У том смислу може послужити као подстицај за нова истраживања.

Никола ОЖЕГОВИЋ

Boris Mosковић. *Mezi Titem a Tuđmanem. Chorvatsko v letech 1989–1990*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2017, 283.

Интересовање за развој прилика у Хрватској на почетку југословенске кризе обично је у сенци анализе дешавања у Србији, евентуално у Словенији. У већем обиму досадашња историографија највећи значај настанку процеса дезинтеграције посвећује косовској кризи, расту српског национализма и политици Слободана Милошевића. Неки од аутора указују такође и на улогу словеначко-српског антагонизма и на, не само демократске, већ и сепаратистичке тенденције у Словенији. Супротно томе, развој у другим републикама СФРЈ остаје некако скрајнут од истраживања. Обично се у стручној литератури констатује да су у њима почели да се одигравају кључни догађаји као реакција на Милошевићеву агресивну политику. Хрватску у таквом излагању карактерише пасивност, тзв. хрватска шутња,